
След тревожното лято на 1989 г. дойде още по-тревожната есен. Най-напред тревогите бяха свързани със събитията в ГДР, които отиваха вече към своята развръзка, след това обаче дойде 10 ноември и цялото ми внимание бе приковано от промените у нас. Десети ноември 1989 г. се падна в петък. Този ден от седмицата винаги е напрегнат ден за медиите, защото има много събития, политиците гледат да свършат колкото се може повече неща преди да започне уикендът и с него информационното затишие.

Петък, 10 ноември 1989 г. се очертаваше да е още по-напрегнат, не стига, че внезапно бяха „отворили“ Бранденбургската врата ами трябваше и да ходя на едно мероприятие на Института „Густав Щреземан“, посветено на деликатния кюрдски въпрос, който за нас в България бе станал актуален на фона на влошилите се българо-турски отношения. Институтът „Густав Щреземан“ (Gustav Stresemann), е кръстен на един от видните германски либерални политици в периода след Първата световна война. През 1923 г. Щреземан е бил за кратко време канцлер, а след това, в течение на 6 години, до смъртта му през 1929 г., министър на външните работи, може да се каже, че за Ваймарската република той е бил нещо като Геншер за късната Бонска република. Щреземан е най-известен с това, че заедно с френския външен министър Аристид Бриан са изготвили план за Европейски съединени щати. През 1926 г. Щреземан е удостоен с Нобелова награда за мир. Макар че институтът „Густав Щреземан“ се водеше за независим всъщност бе финансиран от правителството и затова, както тогава, така и сега, е нещо като мозъчен тръст на Министерството на външните работи на ФРГ. Разполага с отлично оборудван конгресен център, към който има хотел с прекрасен парк. Там имах възможност да прекарам няколко дни през лятото на 1998 г. по проект, финансиран от една друга известна организация – Фондация „Карл Дуизберг“. Тогава, през 1998 г., благодарение на споменатия проект, видях на живо афганистански талибани. Беше една пъстро облечена група мъже между 35 и 55 години, която също бе приютена в хотела на института „Щреземан“ по някакъв друг проект. Талибаните се събираха през свободното си време на поляната пред сградата на хотела, скупчваха се около по-възрастните и достолепни мъже с дълги бради, тихо си обсъждаха нещо тяхно си, и в общи линии се държаха много спокойно, без да пречат на никого.

Но да се върнем към утрото на онзи петък с дата 10 ноември 1989 г. Станах рано и заседнах в хола пред телевизора, като едновременно слушах по радиото и програмата на Дойчландфунк. Вече бях прегледал излизацията в Бон „Генерал Анцайгер“, а в 8.00 ч. бях изгледал сутрешните новини на ARD и продължавах внимателно да слушам съобщенията и коментарите по Дойчландфунк, надявайки се да чуя нещо ново около Берлинската стена. Нямаше обаче нищо ново, повтаряха се все същите кадри и реплики, които вече бях гледал предишната вечер - репортажи от Западен Берлин за огромната радост на населението по случай премахването на преградите и т.н. Прецених, че това си е тема за нашия кореспондент в Източен Берлин и малко след 10 часа се отправих към конгресния център „Густав Щреземан“. Бях решил че този петък кореспонденцията ми за вестника ще е за научната конференция за кюрдите в Турция, която се провеждаше там. Не се излъгах в очакванията си, програмата на научната сесия бе богата на интересни теми, а списъкът с участниците включваше Хюсеин Ердем от Международния ПЕН-клуб, проф. д-р Йозеф-Карл Партч от ЮНЕСКО, Александър Щернберг-Шпор от германското Дружество на застрашените народи, Ибрахим Аксой – член на турския парламент от опозицията, д-р Хайнц Крамер от германската фондация „Наука и политика“. Изслушах въстъпителните думи на Моника Льофлер от ръководството на Института „Густав Щреземан“ и основния доклад на Райнхард Хокер от германския Форум „Демократична Турция“, събрах всички налични печатни материали и прецених, че съм видял и чул достатъчно, за да подготвя прилична дописка за вестника. Така, леко успокоен, поех обратно към кореспондентския пункт на „Царската улица“ с мисълта, че още в ранния следобед ще мога да продиктувам материала и след това да прекарам една спокойна петъчна вечер със семейство и приятели.

Обядвахме, пих едно кафе и седнах на бюрото да пиша кореспонденцията, като внимавах особено да не сбъркам някое от по-сложните имена на докладчиците. Криво-ляво към четири часа приключих с дописката, обадох се в редакцията и я продиктувах на стенографката. Пожелах ѝ приятен уикенд и доволен от свършеното се заех с други текущи домакински дела. За всеки случай обаче хвърлях от време на време по едно око и на новините по телевизора, а радиото си работеше и без това постоянно. Минаха два часа и нещо. В Бон започна да тъмнее. Някъде към шест и половина

запалих лампата в работния кабинет и се наках да приключавам със служебните дела. Тогава неочаквано иззвъня телефонът. Вдигнах слушалката и чух гласа на Иванка Хлебарова: „Здравей Митко.“ Бях малко учуден, че ми звъни точно Иванка, защото тя, в качеството си на първи зам. завеждащ на отдела за социалистическите страни, отговаряше за кореспондентите на вестника в Москва и другите източноевропейски столици, но не и за моя кореспондентски пункт в Бон. Предположих, че е дежурна и затова ми се обажда. „Здрасти“, отвърнах и наострих уши. Тя продължи със спокоен тон: „Обаждам ти се, за да ти съобщя, че днес следобед, на пленум на Централния комитет беше гласувана оставката на другаря Годор Живков. За генерален секретар е избран другарят Петър Младенов. Виж моля те, дали има някакви отзиви при теб за пленума.“ Аз машинално отговорих: „Добре ще погледна.“ и замълчах в очакване да чуя още нещо, но Иванка не добави нищо, каза само „Дочуване.“, на което аз отговорих по същия начин и тя затвори. Още няколко секунди държах слушалката в ръка преди да осъзная случилото се и да я поставя на мястото ѝ. Значи беше станало, това което, от една страна изглеждаше невъзможно, а от друга страна всички очакваха. Живков си бе отишъл, една цяла епоха свършваше. Влезнах при жената в кухнята и възбуден ѝ разказах за новината, като добавих: „Помни ми думите, ще минат поне десет години преди да се уталожат нещата.“ Явно съм бил голям оптимист.

Още в седем часа по Дойчландфунк съобщиха за смяната в София. Информацията бе лаконична и бе едва втора или трета подред в новините, чак след водещите информации за случващото се в Берлин. Във вечерните новинарски емисии на основните телевизионни програми имаше по няколко кадри от пленума в София и толкова, съобщаваше се за смяната, но отново без коментар, като се изтъкваше единствено, че Петър Младенов е добре познат във ФРГ, бил министър на външните работи и като такъв наскоро е посетил Бон. Това бе всичко. Не личеше изненада, нямаше нито одобрение нито отрицание на случващото се. През главата ми мина мисълта, колко прилича отклика в медиите на свалянето на Живков на реакцията в Бон преди около месец при свалянето на Хонекер, сякаш стават някакви рутинни процедури. Помислих малко и реших, че няма какво толкова да предавам в редакцията за отзивите, защото всъщност такива нямаше. Към осем и половина вечерта, след като си вечеряхме вкъщи, отидохме

семеино да се поразходим покрай голямата река, да вземем малко въздух след този тревожен ден.

Минаха десетина дни, когато получих по пощата „Работническо дело“ с дата 11.11.1989 г., видях, че моят принос към този исторически брой на вестника е само кореспонденцията ми на пета страница, озаглавена „**Научна сесия в Бон**“, където се съобщаваше за семинара за кюрдите. Направи ми впечатление, че и моите колеги в другите европейски столици, както и във Вашингтон, където тогава кореспондент бе Йоан Матеев, също не бяха предали нищо за реакции около свалянето на Живков, значи не само в Бон е липсвала изненада. Нямаше реакции за промяната в София и в броевете през следващите ноемврийски дни. Всъщност единствената реакция от чужбина във връзка със свалянето на Живков е тази от Москва - кратка телеграма от Михаил Горбачов, която ми се струва е била предварително подготвена и сигурно е била изпратена веднага щом е приключил пленума. Това бе всичко, с което Кремъл оцени повече от тридесетгодишното управление на Тодор Живков, преданият служител на СССР. Горбачов не бе пожелал даже да спомене името му в телеграмата си.

Още през онези ноемврийски дни, а и досега, продължавам да търся отговор на някои загнездили се в главата ми въпроси. Един от тях е – имаше ли връзка между свалянето на Хонекер, Живков, може би и на Хусак и Чаушеску, въобще имаше ли някакъв общ план за извършване на промените в бившите социалистически страни през тези три есенни месеца на 1989 г.? Другият въпрос е – ако имаше такъв план, кои участваха в него, Москва безспорно, но дали участваха и други, Вашингтон, Бон, Париж?

Да си припомним хронологията на събитията в Източна Европа през онази есен. Най-напред бе промяната в ГДР. Хонекер бе свален с дворцов преврат в рамките на Политбюро на управляващата партия. Това стана на заседанието на Политбюро на 17 октомври 1989 г. Хонекер си подаде оставката, както казваха в казармата – „доброволно-принудително“. На 18 октомври последва формалният акт – приемането на „оставката“ му на пленума на ГЕСП. Събитията продължиха с нов пленум на ЦК на ГЕСП на 9 ноември 1989 г., който взе решение за отваряне на границата на ГДР със Западна Германия и със Западен Берлин. На следващия ден, 10 ноември 1989 г., целият западен свят вече ликуваше във връзка с „падането на Берлинската стена“, като се заговори открито за края на ГДР.

На същия този 9 ноември 1989 г., когато „падна стената“ се проведе заседанието на Политбюро на БКП, на което Тодор Живков си „подаде оставката“, точно както вече бе направил това колегата му Хонекер – „доброволно-задължително“. На 10 ноември, отново точно както в случая с Хонекер, в София се проведе пленум на ЦК на БКП и по познатия от Източен Берлин сценарий бе гласувана „оставката“ на първия български ръководител. Една седмица по-късно, на 16 ноември 1989 г., се проведе нов пленум на ЦК на БКП, демонстриращ вече решителното скъсване с „Живковизма“, а на 17 ноември, на заседание на Народното събрание, бяха отправени открити закани към Живков и семейството му. На 18 ноември 1989 г. в София се проведе първият голям митинг на опозицията. На 7 декември бе създаден Съюзът на демократичните сили и започна реалният процес на демонтаж на управлението на БКП.

Идва ред на Чехословакия. Там обаче моделът с „оставката“ нямаше как да сработи, защото бе много трудно да се убедят членове на Политбюро да се включат в заговор срещу първия ръководител, още им държаха влага събитията след „Пражката пролет“ през 1968 г., помнеха какво стана тогава с партийните дисиденти когато войските на Варшавския договор влязоха в Чехословакия. Ето защо в Прага се премина направо към „кадифена революция“. Тя започна, пак „съвпадение“, точно когато в България вече бе отворен пътя към кардиналната трансформация на властта – в средата на месец ноември. Въпреки отличията в началото на процеса, то резултатът в Прага бе същия както в София – оставки, започна се с Политбюро, последва президента Густав Хусак и в крайна сметка промяната и тук бе постигната приблизително за същия период от време както в ГДР и България – за около 3 седмици.

Снимка на David Valdez, (Уикипедия)

Ако е имало режисура, то каква е била ролята при нея на срещата на върха край Малта, която се проведе на 1 и 2 декември 1989 г. с участието на съветският ръководител Михаил Горбачов и американският президент Джордж Буш. Поради лошото време всички разговори се състояха тогава на едно място – на съветския круизен кораб „Максим Горки“. Както личи от снимката по-горе, на срещата на делегациите Горбачов видимо изглежда спокоен и явно е доволен. Един от участниците в срещата, съветникът на Горбачов Анатолий Черняев, пише в спомените си, че пред американския президент Горбачов бил заявил, че СССР няма да се меси във вътрешните работи на своите доскорошни съюзници в Европа, всеки да прави, каквото намери за добре. Буш видимо също е доволен, сигурно е бил добре информиран, че КГБ не само не пречи на свалянето на старите просъветски ръководители в Източна Европа, а напротив работи за това. Тази роля на КГБ личи от спомените на доста хора, както в ГДР, така и у нас. Това изтъкват и Ерих Хонекер и Тодор Живков, признава го и Егон Кренц, у нас може да се прочете в спомените и интервютата на Георги Йорданов, ген. Георги Милушев, Калин Тодоров (синът на Станко Тодоров) и други. За важната ролята на КГБ и конкретно на съветския посланик у нас, Виктор Шарапов, в събитията около 10 ноември няма никакво съмнение. Той сам е дал да се разбере, че лично е „убедил“ Тодор

Живков да подаде оставка и че това е станало по инструкция на Горбачов.

Но имало ли е намеса на Кремъл и съответно на КГБ, и в събитията в Румъния? Това е по-сложен въпрос. В Малта очевидно е станало дума за Румъния, която към времето на срещата е била единствената страна от Варшавския договор, останала извън „промяната“. Дали е била постигната някаква договореност между Москва и Вашингтон за съдбата на Чаушеску? Едва ли директно. Единственото косвено доказателство за известна координация по този въпрос, е твърдението на същия г-н Черняев, че на 24 декември 1989 г. държавният секретар на САЩ Джеймс Бейкър бил подтикнал СССР да се намеси с военна сила в събитията в Букурещ „за да се предотврати кръвопролитие“, на което Горбачов бил отказал. Известна е силната неприязън, която Горбачов изпитваше към Чаушеску, но ми се струва, че по това време, в края на 1989 г., тайните служби на СССР вече не са били в състояние да организират такова мощно движение, като това, което свали Чаушеску. Мисля, че и трибуналет и разстрелът на семейство Чаушеску не са влизали в сметките на Кремъл.

Когато става дума за ролята на Горбачов и на хората около него в процесите, които протичаха в източноевропейските страни, е важно, както да не се подценява тази намеса, така и да не се преувеличава нейното значение. Трябва да се внимава с оценките. В СССР и в останалите бивши социалистически страни в края на 80-те години очевидно имаше много сериозна криза. Имаше дефицит на редица стоки, опашки пред магазините, разхищение на държавна собственост и т.н. В същото време обаче ГДР, Чехословакия и даже България, имаха сравнително висок стандарт на живот за онова време. Вярно е, че в нито един момент ГДР не успя да достигне стандарта на живот във ФРГ, нито пък България можеше да се мери например с Австрия, но нима и днес, десетилетия по-късно, в Източна Германия стандартът на живот не е по-нисък отколкото в Западна Германия и не се ли отличава и днес нашият жизнен стандарт драстично от този в Австрия?

В този ход на мисли е интересно да се коментира една диаграма, поместена във в. „Франкфуртер Рундшау“ на 13.12.1989 г., със заглавие „Разлика в степента на икономическо развитие на Изток“. Използван бе индекс, при който се сравняваше икономическото развитие на отделни източноевропейски страни с това на ФРГ (бе посочено в първата колонка с индекс 100). Както се

виждаше от диаграмата, икономиката на ГДР (втората колонка) бе с индекс 71% от равнището, постигнато във ФРГ, т.е. БВП на човек от населението в ГДР през 1989 г. е бил приблизително равен на 71% от този във ФРГ, съответно при Чехословакия (третата колонка) този показател бе 58%, при СССР (четвъртата колонка) – 50%, за Унгария (петата колонка) – 49%, за България (шестата колонка) – 43%, за Полша (седмата колонка) – 41% и за Румъния (осмата колонка) – 31%.

По този начин от фигурата се виждаше, че през 1989 г. България е била икономически много по-добре от Румъния, леко е изпреварвала Полша и само малко е отстъпвала на Унгария. Ако приемем БВП на човек от населението в Унгария през 1989 г. за равен на 100, то у нас показателят е бил 88, в Полша – 84 и в Румъния – 63. Да се пренесем сега в 2020 г. и да използваме данните на Евростат. Ако приемем сега БВП на човек от населението (премерен през покупателната сила) в Унгария за 100, то показателят у нас вече няма да е 88, както през 1989 г., а много по-нисък – 74. В Полша, напротив имаме такова силно развитие на икономиката, че тя е изпреварила Унгария и тук показателят е 103. Румъния също е направила голям скок и почти е настигнала по степен на икономическо развитие Унгария с резултат 97. Изводът, който може да се направи е, че през 1989 г. България доста ефикасно е използвала икономическия си потенциал. Подобен извод може да се направи и за ГДР. Не е ли това причината и в ГДР, като у нас, почти да липсваха дисиденти и в крайна сметка промяната да бе извършена чрез преврат отгоре, силно улеснен от непряката, но много ефективна намеса на Горбачов и на хората около него. В същото време в Унгария и особено в Полша и Румъния, е имало ниска степен на използване на икономическия потенциал, което е станало основа за недоволство и поява на дисиденти. Затова и там промените имаха по широка социална база, а в Румъния направо се стигна до размирици.

Но да се върнем отново в Бон през онзи 10 ноември. Тогава, докато седях пред бюрото до телефона и осмислях току-що чуто за промяната в София, аз неволно си спомних за някои скорошни събития, които явно имаха връзка със ставащото у нас. Първото събитие бе странното поведение на нашия външен министър по време на визитата му в Бон в края на м. юни 1989 г. За Младенов имах бегли лични наблюдения от времето на моето следване в Москва през втората половина на 70-те години, а и по-късно от

периода когато бях кореспондент във Варна. Той, както и Андрей Луканов са завършили МГИМО, разбира се, доста преди моя випуск. Портиершата (на руски „вахтёрша“) леля Маша, която дежуреше на входа на общежитието на МГИМО на ул. „Новочеремушкинская“ № 26, (на снимката по-долу), говореше с умиление за Петър Младенов, наричайки го „симпатичен млад човек“, докато за Андрей Луканов нямаше спомени.

Една от причините леля Маша да се отзовава така ласкаво за Младенов бе и фактът, че, по времето когато аз следвах в МГИМО, той, вече в ролята си на външен министър, бе осигурил средства за ремонт на някои неща в общежитието ни. Запомнил съм също, че през първата година от следването ми, трябва да е било през пролетта на 1975 г. Младенов дойде по работа в Москва и се срещна с нас, българските студенти в МГИМО, като на срещата се държа естествено, като с колеги. Луканов не знам да е стъпвал нито в института, който бе завършил, нито пък в общежитието, където бе живял. Тук е мястото да отбележа, че условията за живот в нашето общежитие на ул. „Новочеремушкинская“ №26 далеч не бяха идеални, по-скоро бяха спартански. На етаж имаше по две тоалетни, в двата края на коридора, а банята за цялото общежитие бе в мазето. За сметка на това пък в столовата приготвяха невероятна „солянка“ (б.а. - руска национална супа) и макар че бяхме по четирима души в стая, винаги ни беше весело на душата.

Що се отнася до впечатленията ми за Младенов от Варна, те са свързани със срещите на Тодор Живков в Евксиноград. Често

след проведените официални разговори с чуждите делегации, Младенов излизаше от залата, където току що бяха приключили преговорите, и ни разказваше на нас, кореспондентите, за съдържанието на преговорите. Правеше това без следа от надменност или арогантност, неща, които се срещаха при други членове на Политбюро, особено при Милко Балева.

Имайки предвид готовността на Младенов да общува с журналисти, не приех като нещо странно изявеното от него желание за среща в края на визитата му в Бон, по-точно на 30 юни 1989 г.. Трябваше да присъстваме кореспондентът на БТА Людмил Митакиев и аз. Триденното официално посещение в западногерманската столица бе по покана на вицекацлера Ханс-Дитрих Геншер. Премина много добре, Младенов има няколко срещи с Геншер, разговаря и със заместник-председателя на ГСДП Хорст Емке и получи от него уверения за доброто отношение на германските социалдемократи към официална София. Разговаря и с председателя на Партията на свободните демократи Ото граф Ламбсдорф, със съветника по външнополитическите въпроси на канцлера Хорст Телчик и даже бе приет от федералния президент Рихард фон Вайцекер, чест, която се оказваше на малцина чужди външни министри. Вестник „Генерал Анцайгер“ помести интервю с Младенов, където този път съвсем обективно се представяше позицията на нашето правителство по българо-турските отношения. Моята кореспонденция по този повод е поместена във в. „Работническо дело“ на 2 юли 1989 г..

И така Младенов искаше да се срещне с нас - двамата кореспонденти в Бон. Отидохме на срещата със служебната кола на Митакиев. Младенов бе настанен във вила в правителствения квартал на Бон, точно до Рейн. Беше чудесен слънчев ден и съм запомнил прекрасните цветни лехи около резиденцията. Младенов ни прие в просторна стая с изящни класически мебели. Седнахме около масичка, застлана със светла покривка. Нашият външен министър бе в добро настроение. След две-три реплики за Бон и за току-що завършилата визита, започнахме разговор по същество. Темата бе реакцията на Запада и по-специално на Бон относно преименуването на българските турци и масовото им преселване. Ние с Митакиев започнахме да повтаряме познатите клишета за липсата на обективност, за враждебното отношение на западната преса и т.н., но с голяма изненада забелязахме, че нашият домакин не се интересува от това, а търси нещо друго, търси факти за

реалната ситуация. За да ни окуражи той самият открито наруши протокола и изказа няколко критични бележки по „възродителния процес“. Митакиев схвана накъде бие Младенов и също каза нещо за растящото неодобрение, с което медиите във ФРГ отразяват позицията на българското правителство по преселническия въпрос, аз, от своя страна, смотолевих две-три изречения в този дух. То наистина си беше така, но нима нашият външен министър не знаеше каква е реакцията на Запада? Явно Младенов очакваше от нас по скоро потвърждение на формиралото се вече у него критично отношение по този въпрос. Аз бях силно озадачен, струва ми се и колегата Митакиев също. От една страна на нас ни се искаше да угодим на министъра, от друга се опасявахме да изразим все пак поясни критични позиции, ние бяхме, в известен смисъл, представители на своите медии и трябваше да следваме техния курс. Още тогава обаче ми стана ясно, че в официална София има силен разнобой, че нещо не е наред, щом външният министър критикува външната политика на страната. А и как така Младенов си позволи открито да изрази критична позиция точно пред нас, двамата журналисти, даже си помислих, дали пък не ни провокира? Сега, от дистанцията на времето, си мисля, че Младенов сигурно е получил някакви уверения в Бон по време на тази своя визита, и че тези уверения са имали непосредствено отражение върху последвалото негово поведение.

Странен факт около събитията на 10 ноември бе свързан и с другия МГИМ-вещ другаря Андрей Луканов. През първите дни на ноември 1989 г., по-точно от 3 до 6 ноември (от петък до понеделник) бяхме семейно на гости на мой приятел от следването в Москва, който по това време работеше към посолството ни в Париж. Разгледахме Лувъра, качихме се на Айфеловата кула, разходихме се покрай Сена, по „Шан-з-Елизе“. Беше в събота, когато колегата ми от МГИМО сподели леко озадачен, че в Париж е пристигнал инкогнито Андрей Луканов. По този повод нямало никакво официално съобщение, нито по дипломатическите канали, нито в медиите. На следващия ден бяхме на гости на кореспондента на „Работническо дело“ в Париж Пантелей Карасимеонов. Той също нямаше никаква информация за посещение на Луканов. Питам се какво бе правил Луканов в първите дни на месец ноември 1989 г. в Париж?
